

شناخت گیاهان دارویی ایلام

گردآوری، تألیف و ترجمه:

مهندس عبدالسلام پیری

کارشناس ارشد منابع طبیعی

دکتر ولی الله مظفریان

عضو هیأت علمی مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور

۱۳۹۳

۱.....	پیشگفتار
۲.....	مقدمه
۵.....	روش استفاده از کتاب
۶.....	فصل اول - گیاهان بی گل
۷.....	فصل دوم - گیاهان گلدار
۲۹۳.....	منابع مورد استفاده
۲۹۴.....	نمایه نامهای فارسی
۱.....	Introduction
۲.....	Index scientific name

www.ketab.ir

پیشگفتار

شناخت گیاهان هر استان، شناخت بهتر منابع طبیعی تجدید شونده را به دنبال دارد و کمک موثری در راستای آشنایی علاقمندان به طبیعت و خصوصیات گیاهان و در نتیجه کاربردها و مصارف آنان است. پس از تهیه کتاب فلور ایلام در جهت معرفی بیشتر گیاهان دارویی و خوراکی به عموم مردم و کمک در شناساندن گوشه‌ای از پتانسیل‌های طبیعی استان ایلام به پژوهشگران و برنامه ریزان و لزوم ایجاد فرهنگ حفاظت از این منابع، بر آن شدیم تا با استفاده از منابع علمی موجود و نیز مصاحبه‌های حضوری با مردم بویژه افراد کهنسال و باتجربه در زمینه طب سنتی و گیاهان دارویی، سهم کوچکی در تلاشهای علمی و عملی استان ایلام داشته باشیم.

با توجه به کمبود منابع علمی مدون در این رابطه، گیاهان دارویی و خوراکی که در گستره استان ایلام رویش دارند را با شرح عمومی گیاه، نام علمی، فارسی و در برخی موارد نام محلی آن، پراکنش جغرافیایی گیاه در استان، استفاده‌های دارویی صورت گرفته از آن در طب سنتی به ترتیب حروف الفبا آورده‌ایم. در تهیه این کتاب از کمک و پشتیبانی افراد مختلفی برخوردار بوده‌ایم، که بر خود لازم می‌دانیم از آنها سپاس و تقدیر به عمل آوریم.

از همکاران با ارزش در اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان ایلام بویژه آقای مهندس مهرداد کهزادیان و مهندس ماشاله محمدپور صمیمانه سپاسگزاریم از همکاری آنها در تهیه مطالب مربوط به مصارف محلی بهره گرفته‌ایم.

سپاس قلبی خود را به مادر بزرگ خوب، خانم ملک حاتمی (اکبری) که با حوصله پاسخگوی سوالات در طب سنتی مردم ایلام بودند، ابراز می‌داریم.

به این امید که چاپ این کتاب به عنوان منبعی علمی برای محققین حوزه علوم گیاهی و دارویی در استان مفید باشد، نگارندگان از همه استادان، محققان و کارشناسان محترم گیاهان دارویی صمیمانه تقاضا می‌کنند که اشکالات و اشتباهات علمی و نگارشی مجموعه حاضر و راهنمایی‌های ارزشمند خود را به نشانی اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان ایلام abdpiri@yahoo.com یا mozaffarian89@yahoo.com ارسال فرمایند.

ولی‌اله مظفریان - عبدالسلام پیری

مقدمه

استان ایلام با وسعتی بیش از دومیلیون هکتار در جنوب غرب ایران واقع شده که از شمال با استانهای کرمانشاه و لرستان، از جنوب شرق با خوزستان و جنوب و جنوب غرب و غرب با نزدیک به ۴۲۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق و از شرق و شمال شرق با خوزستان و لرستان همسایه است. دو بخش کاملاً مجزا و شاخص از دیدگاه توپوگرافیک و جغرافیایی در استان ایلام وجود دارد، دشت‌ها و تپه ماهورهای پست جنوب و جنگلهای بلوط زاگرس که اغلب در برگیرنده ارتفاعات کوهستانی استان است. بلندترین نقطه استان در رشته کوه کبیرکوه واقع است که این رشته کوه به طول بیش از یکصد کیلومتر بین دو ناحیه پست جنوب و کوهستانی شمال واقع گردیده است. بلندترین قله آن ۳۰۶۰ متر از سطح آزاد دریاها ارتفاع دارد و به نام کان صیفی معروف می‌باشد.

از نظر آب و هوایی بخش بزرگی از استان ایلام کم و بیش نیمه بیابانی و خشک و ارتفاعات کوهستانی آن نیز دارای آب و هوایی معتدل با دوره کوتاه یخبندان در سال می‌باشد. متوسط باران سالانه در استان ۶۷۴ میلیمتر است که اغلب در بهار و زمستان می‌بارد و بخش اندکی از این بارندگی نیز به صورت برف است و شرایط نسبتاً مناسبی برای رویش گیاهان بوته در بخش کوهستانی شمال استان بوجود می‌آورد. تنوع اقلیمی و شرایط توپوگرافیک باعث شده است که استان ایلام از غنای رویشی خوبی برخوردار باشد به گونه‌ای که قریب به ۱۰۰۰ گونه گیاهی در استان ایلام شناسایی شده است که از نظر دارا بودن خواص دارویی و خوراکی تعداد ۳۴۳ گونه فراوانی بیشتری نسبت به بقیه دارند. استفاده از گیاهان در درمان بیماریها، با تاریخ زندگی بشر همزمان بوده است. زمانی که انسان پس از ابتلا به یک بیماری، به جستجوی وسیله‌ای برای بهبود در محیط خود می‌پرداخت، چاره‌ای جز توسل به گیاهان برای تسکین درد نمی‌یافت.

قدیمی ترین گیاه دارویی در ایران "هوم"^۱ گیاه مقدس آیین زرتشت است که در کتاب اوستا از آن نام برده شده است. ظهور دانشمندانی نظیر سقراط، ارسطو، دیوسکورید، جالینوس، ابن سینا و رازی و ابن بیطار سبب شناخت بیشتر خواص گیاهان در درمان بیماریها شدند.

در قرن هیجدهم میلادی گیاه شناسان مشهور، هیچگاه گیاه شناسی را از علمی که از خواص انواع دارویی آنها بحث می‌کند، جدا نمی‌کردند که کارل لینه و تورنفورت از پایه گذاران این علم می‌باشند. در پیکر گیاهان دارویی مواد خاصی ساخته و ذخیره می‌شود که به عنوان مواد موثره برای مداوای برخی بیماریها مورد استفاده قرار می‌گیرند و ممکن است اندام خاصی مانند: ریشه، ساقه، برگها، گل و ... حاوی مواد موثره مورد نظر باشند و نمی‌توان انتظار داشت تمام اندامهای گیاه منبع ماده دارویی مورد نظر باشد. از گیاهان حاوی مواد موثره استفاده‌های مختلفی به عمل می‌آید و این گیاهان به سه گروه اصلی: گیاهان دارویی، گیاهان ادویه‌ای و گیاهان معطر طبقه بندی می‌شوند.

مواد موثره موجود در گیاهان دارویی به صورت مستقیم یا غیر مستقیم اثر درمانی دارند و به عنوان دارو

۱- نام علمی این گیاه Ephedra است که به فارسی ریش بز نامیده می‌شود و دود آن گندزدا و آرام بخش است.

مورد استفاده قرار می‌گیرند.

از مواد موثره فعال موجود در گیاهان ادویه‌ای در صنایع غذایی، کنسرو سازی، نوشابه سازی و ... برای بهبود در رنگ، طعم و مزه آنها استفاده می‌شود. اندامهای خاصی در گیاهان عطری حاوی اسانس‌اند و اسانس از راه تقطیر یا بخار آب از آن اندام استخراج می‌شود.

استفاده روز افزون مردم از گیاهان دارویی و تمایل شرکتهای تولید کننده مواد دارویی به داروهای با منشأ گیاهی به علت وجود همین مواد موثره است که به طور مصنوعی تهیه آنها امکان پذیر نیست. این مواد موثره دارویی که امروزه مورد تأیید می‌باشند به صورت چهار گروه اصلی: آلكالوئیدها، گلیکوزیدها، روغنهای فرار و سایر مواد موثره با ترکیباتی نظیر مواد تلخ، فلاون‌ها، فلاونوئیدها، موسیلاژها، ویتامینها و تانن‌ها می‌باشد. در ذیل تعریف مختصری از این مواد ذکر شده است:

آلكالوئیدها، مواد انته‌ای هستند که خاصیت قلیایی دارند و در محیط اسیدی تولید نمک می‌نمایند که در انسان این مواد واکنش‌های فیزیولوژیکی قوی همراه اثرات مخصوص ایجاد می‌کنند و به ویژه بر سیستم عصبی اثر دارند.

گلیکوزیدها گروه بزرگی از ترکیب‌های ثانویه نیروژن دارند که دارای دو بخش قندی و غیر قندی هستند و یکی از ترکیبات موثره گیاهان دارویی را تشکیل می‌دهند که این مواد در بدن انسان اثرات خاصی بر جای می‌گذارند.

اسانس‌ها ترکیباتی با بو و مزه تند هستند که وزن مخصوص آنها غالباً از آب کمتر است و دارای خواص فیزیکی فرار و محلول در الکل و دیگر حلالهای آلی می‌باشند. این مواد به روغنهای فرار نیز معروفند. موسیلاژها کربوهیدراتهایی هستند با ساختمان شیمیایی بسیار پیچیده و با وزن مولکولی زیاد. این مواد در الکلها غیر محلول و در آب حل می‌شوند و پس از جذب آب متورم و حجیم می‌شوند. از مهمترین خواص موسیلاژها خاصیت ضد سوزش آنها است.

سابونین‌ها، خاصیت صابونی داشته و همزمان قابل حل در آب و چربی هستند، در آب تولید کف کرده و خاصیت پاک کنندگی دارند. از مهمترین خواص سابونین‌ها می‌توان خواص ضد سرطان و ضد تومور و درمان التهاب را ذکر کرد.

تانن‌ها ترکیباتی سخت، گس و قابض‌اند و دارای توانایی پیوستن به پروتئین‌ها و رسوب دادن آنها می‌باشند و از این رو خاصیت ضد باکتریایی دارند.

اگر چه مواد دارویی شیمیایی به طور سریع و تأثیر مشخص (صرفاً مسکن یا تب بر یا) اثر بخشی قابل توجهی دارند ولی اکثر آنها عوارض جانبی نامطلوبی بر بدن انسان بر جای می‌گذارند در حالی که مواد دارویی حاصل از گیاهان با آنکه به تدریج تأثیر می‌بخشند ولی دارای اثرات مفید جانبی متعددی بوده و از نظر دوام سلامت بدن فواید بسیاری دارند. گیاهان با دارا بودن املاح معدنی، هیدراتهای کربن، اسیدهای آلی و غیر آلی، به حالت ترکیب با آلبوم‌ها یا قندها، اسانس‌ها، ویتامینها و ... عموماً پس از جذب در بدن، قدرت درمانی بیشتری ظاهر می‌نمایند و اگر به جای استفاده از گیاهان دارویی از مواد موثره آنها که بیشتر از دسته گلوکزیدها و یا آلكالوئیدهاست استفاده شود، اثر درمانی که مورد نظر است، نتیجه نخواهد داد.

با توجه به اهمیت روز افزون گیاهان دارویی و ترکیبات طبیعی در درمان بیماریهای مختلف، لزوم توجه به پیشینه کاربرد آنها حائز اهمیت می باشد. برای تهیه دارو با منشأ گیاهی، آگاهی از تاریخچه مصرف آن گیاه در طب سنتی و جدید و همچنین توجه به کمیت و کیفیت مواد موثره آن ضروری است. لذا گام اول شناخت گیاهان مفید برای درمان بیماریها یا یک بیماری خاص است. گیاهان دارویی از منظر تأمین بهداشت و سلامت جوامع برای درمان و پیشگیری از بیماریها اهمیت بالایی دارند. این گیاهان در طول تاریخ در توسعه تمدنهای بشری نقش مهمی داشته اند. گرایش عمومی جامعه پس از یک دوره طولانی استفاده از داروهای شیمیایی و تجربه عواقب زیانبار آنها، به گیاهان دارویی طی سالیان اخیر رو به تزاید است و بنا به آمار سازمان بهداشت جهانی بیش از ۸۰ درصد مردم دنیا در کشورهای در حال توسعه و جوامع فقیر و دور افتاده نیازهای درمانی و دارویی خود را با این گیاهان برطرف می نمایند.

گیاهان دارویی جزء ذخایر و منابع طبیعی تجدید شونده طبقه بندی می شوند، بسیاری از کشورها کم و بیش از این منابع برخوردارند. نوع، تعداد و تنوع گونه های گیاهی را شرایط و موقعیت جغرافیایی هر منطقه تعیین می کند. استفاده منطقه و بهینه از این منابع که از نظر اقتصادی و فناوری، بسیار کم هزینه تر از صنایع دارویی شیمیایی می باشند می تواند تأمین بخشی از نیازهای بهداشتی و درمانی غیر اورژانسی جامعه را در زمینه بهداشت و درمان به دنبال داشته باشد.

گیاهان دارویی به علت عدم شناخت و اطلاع از محل رویش آنها مورد استفاده صحیح و علمی قرار نمی گیرند و دست اندرکاران گیاه درمانی از گیاهان مفید و فراوانی که در کشور پراکندگی دارند، بی اطلاع بوده و به مواد متشکله موثر و خواص درمانی آنها واقف نیستند و این عدم شناخت بزرگترین مانع برای استفاده از آنها به شمار می رود در این کتاب سعی شده تا گیاهان دارویی استان ایلام که بخشی از فلور غنی ایران می باشد را معرفی کرده و از این راه جایگاه ارزشمند و فراموش شده این منابع طبیعی و ژنتیکی را که بشتوانه اقتصادی مملکت است را به سهم خود روشن نماید و البته منظور از ارائه درمان های گیاهی در طب سنتی و داروهای گیاهی که از گیاهان دارویی تهیه شده اند، تنها آشنایی خوانندگان عزیز با این مطالب و بدور از هر نوع جنبه تجویزی و ترغیب پژوهشگران به تحقیق در خواص گیاهان است و باید در هر حال مصرف داروها زیر نظر پزشک متخصص انجام شود.